

2. Russerne kommer

Bornholm 9. Maj 1945. Nexø og Rønne ligger ødelagte tilbage, efter Sovjetunionen bombede byerne i kampen mod Nazityskland. Tyskerne har nu overgivet sig. Tropperne fra Sovjetunionen træder i land i havnen i Rønne. Bornholmere stimler sammen på havnen. De glæder sig over, at tyskerne forsvinder, men rygter om barske sovjetiske soldater skaber også bekymring. Mens resten af Danmark nyder friheden, skal Bornholm komme sig efter Anden Verdenskrig med en ny besættelsesmagt på øen. Det kommer til at præge Bornholm lang tid frem.

Der var i hvert fald 20 anmeldte voldtægter, og der var et hav af cykeltyverier, og der var overfald og røverier. De her soldater gik simpelthen ind og tog det, de syntes, de lige havde brug for af fødevarer og især alkohol.

Det var jo ikke noget, som bornholmerne kunne gennemskue, hvad det medfører på sigt. Fjerner de sig igen på et eller andet tidspunkt, eller hvad gør de?

Den 5. maj, dagen for Danmarks befrielse fra Nazityskland, sætter vi årligt lys i vinduet for at mindes dem, som kæmpede for Danmarks frihed. Men på Bornholm er det ikke alle, der ser tilbage med glæde på de historiske dage i maj 1945, for få dage efter den danske befrielse blev Bornholm besat af Sovjetunionen. Der skulle gå næsten et år, før de forlod øen igen. Det er historien om et bombarderet Bornholm, om tabte menneskeliv, om en passiv dansk regering og en følelse af svigt, der stadig sidder i nogle bornholmere i dag.

I denne podcast kommer du til at møde bornholmere, som måtte flygte fra deres hjem, mens bomberne faldt omkring dem. Du skal høre om livet med en sovjetisk besættelse, der havde en barsk begyndelse, og du skal høre om, hvorfor det tog næsten et år, før Bornholm blev frit som resten af Danmark. Du lytter til andet afsnit af Besat på Bornholm: Russerne kommer.

Jeg er taget til Bornholms Museum i Rønne, hvor jeg mødes med museumsinspektør Jakob Seerup. Han skal fortælle om tiden med en sovjetisk besættelse på Bornholm, og så vil han vise det tydeligste tegn på den sovjetiske besættelse, der stadig er på øen i dag: den russiske kirkegård i Allinge. Vi sætter os ind i bilen og kører fra Rønne mod Allinge.

Det er altså torvet i Rønne. Her plejer jeg altid at tænke på, at her kunne det store sejrsmonument have stået med sovjetiske soldater i bronze. Og der ville vi have lagt nelliker hver 9. maj, der ville have været befrielsesdagen, hvis vi altså var blevet rigtige sovjetiske herovre.

Mens vi ruller ud af Rønne, reflekterer Jakob Seerup over, hvordan bombardementerne af Rønne og Nexø har påvirket bornholmerne både dengang og i dag.

For mig betyder det noget, at jeg bor i en by, der er blevet bombet. Altså, folk tænker jo ikke på... folk tænker på krig som noget, der foregår i deres fjernsyn. Men for en hel generation her, der var krigen jo lige pludselig blevet meget, meget nærværende. Og naturligvis var det jo lykkeligt, at der kun omkom de her ti civile bornholmere, men selve den der følelse sad jo tilbage i folk.

Russerne spilder ikke tiden, da de går i land på Bornholm. Der er op mod 20.000 tyskere på Bornholm, både soldater og civile. Dem transporterer russerne væk fra øen.

Tyskerne blev jo simpelthen fordrevet i løbet af ingen tid. De blev sendt af sted allerede dagen efter, den 10. maj. Altså, russerne kom om eftermiddagen den 9. maj, og så den 10. maj sender de de første skibe afsted med tyskere til Polen. Alle bornholmske fiskere og søfolk får simpelthen ordre om, at nu skal de sejle til Rønne og afhente de her tyske soldater, og alle tyskerne bliver beordret ned til havnen, og så sidder de ellers der. Og det går altså forbløffende hurtigt.

Mens tyskerne bliver transporteret væk, står mange indbyggere i Rønne og Nexø tilbage uden hjem. Familien Wichmanns hus ligger i ruiner, og de har kun ganske få ting tilbage fra livet før bomberne. Blandt murbrokkerne af sit smadrede hus skæver Jørgen Wichmanns mor, Sofie Margrethe Wichmann, nervøst til de sovjetiske tropper, der ankommer til Rønne.

Det havde de det selvfølgelig ikke godt med. Af mors brev kan du også se, at der lyser også lidt bitterhed ud af det. Der står i indledningen, at russerne vil have Bornholm, og at det var hendes frygt. På samme måde skriver hun også senere, at nu kommer russerne, og at deres opgave - siger de - er at få de sidste tyskere ud, og det er den eneste

opgave, de har. Men stadigvæk ligger der i luften hos mor i hvert fald, at Gud ved om de nogensinde kommer ud? Er vi russere, eller er vi danskere?

Men hvorfor ender Bornholm med sovjetiske tropper på øen, når resten af Danmark bliver befriet af briterne? For at forstå det skal vi sammen med historiker Bent Jensen tage et kig ind i kommandocentralen hos USA, Storbritannien og Sovjetunionen. Bent Jensen har skrevet bogen Den Lange Befrielse om den sovjetiske besættelse. Han har dykket ned i de gamle arkiver for at forstå, hvorfor Danmark blev befriet af briterne, men Bornholm blev befriet og besat af Sovjetunionen. Han er med her over en skrattende forbindelse.

Bent Jensen siger: "Den tyske kapitulation til den britiske feltmarskal Montgomery den omfattede hele kongeriget, inklusive Bornholm. Men det der så sker, det er, at der kommer repræsentanter for Montgomery - Montgomerys udsending, kan man sige: En general der hed Dewing. Han kommer til Kastrup allerede den femte maj, meget hurtigt med fly. Han har nogle officerer og soldater med, som kunne have modtaget den tyske kapitulation på Bornholm. Han blev udtrykkeligt spurgt i lufthavnen, om han var klar over det der med Bornholm, og der siger han, at han har ingen instruks vedrørende Bornholm.

Den britiske general Dewing har altså ikke fået nogen instruktioner om, hvad briterne skal gøre med Bornholm. Her ser man mod den amerikanske general Eisenhower, som leder de vestallierede styrker. Ifølge Bent Jensen tøver Eisenhower med, hvad man skal gøre med Bornholm.

"Han sendte et telegram til den sovjetiske overkommando i Moskva, om det ville genere de sovjetiske styrker, hvis der kom en britisk general til Bornholm og ordnede det dér med kapitulationen. Den forespørgsel lod man fra sovjetisk side bare ligge, indtil man havde besat Bornholm."

General Eisenhower bekymrer sig altså ikke nok om Bornholm til at sende soldater til øen med det samme. Tværtimod træder han varsomt og spørger Sovjetunionen, om han kan sende tropper til øen. I resten af Danmark ankom briterne hurtigt.

"For ham har den dér lille ø ude i Østersøen ingen rolle spillet. Der var store ting på spil i Europa. Der var jo Berlin. Det var det allervigtigste militære mål."

Faktisk lagde Sovjetunionen allerede planer for Bornholm, mens krigen var i gang. Embedsmænd i Sovjetunionen undersøgte, hvordan europakortet skulle se ud efter krigen, og her var man godt bevidste om Bornholms strategiske placering i Østersøen.

"Man sad simpelthen og overvejede - og havde gjort det siden 1943 i Moskva - om det ville være formålstjenligt for Sovjetunionen at få indflydelse på Bornholm, for eksempel at oprette militære baser dér. Så situationen er altså den enkle, at Sovjetunionen er en meget, meget stærk militærmagt, ikke mindst i det område."

Godt. Lad os lige opsummere. De tyske besættere i Danmark overgiver sig til briterne. Dette omfatter også Bornholm. Den amerikanske general Eisenhower ved godt, at Bornholm ligger i et område, der interesserer Sovjetunionen, så han spørger Sovjetunionen, om briterne kan tage til Bornholm. Men han får intet svar. Så retter han sit fokus andre steder, og her er det så, at Sovjetunionen rykker ind på Bornholm, for de kan godt se ideen med at have kontrol over øen midt i Østersøen.

Fra hverdagen med tyske gloser i gaderne skal bornholmerne nu vænne sig til russisk. Og selvom de glæder sig over, at tyskerne er væk, så skaber russerne bekymring, fortæller Jørgen Wichmann.

Vi var rædselsslagne over, hvem der så kom, fordi dem, der kom, var jo støttetropperne fra Østfronten, og det var nogle primitive soldater, som tog for sig af retterne, sådan som jeg har beskrevet det før. Og det var ikke særligt betryggende. Jeg mener, at en af dem, der var med nede og tage imod russerne, det var min bror. Og det var han jo slet ikke skolet til på nogen måde. Og han fandt også rimeligt hurtigt ud af, at det var der vist andre, der måtte tage sig af. Det var meget kaotiske forhold.

De første soldater på Bornholm var såkaldte stødtropper. Der var mange kriminelle blandt dem, som var blevet sendt i hæren, da krigen brød ud, og de har i krigen set voldsomme ting, der langt overgår Bornholms bombardement. Soldaterne er hærgede af mange års krig, og efterhånden begynder alkohol at skabe problemer. Et tydeligt tegn på det er den russiske kirkegård i Allinge. Der er Jakob Seerup og jeg nu ankommet til.

Her går vi så op mod en obelisk i sort marmor, hvor der øverst oppe er den femtakkede stjerne med hammer og segl, og nedenunder har vi det sovjetiske nationale emblem med hammer og segl og stjerne omgivet af kornaks, og så nederst på soklen der står så - mit russiske er ikke særlig godt, men jeg tror nok, der står: Ved berømmelse for de russiske helte, som ofrede livet i kampen mod tyske okkuperanter og så fædrelandet. Det er fædrelandets sidste hilsen til de her sovjetiske, tapre soldater. Og så kunne man jo godt tro, at der havde stået nogle vældige kampe her på Bornholm, når det står formuleret på denne måde med, at de ofrede livet i kampen mod tyske okkuperanter. Men det er jo altså ikke rigtigt.

Og så er der ni. Og det er de ni første, der bliver begravet her. De dør alle sammen den 23. maj '45. Og der står anført som dødsårsag for dem, at de døde af alkoholforgiftning. Og det er jo i virkeligheden lidt af en tragedie. Men det er også lidt af en nyhed, fordi der aldrig nogen, der har hæftet sig ved, at der var ni, der blev begravet samme dag. Eller rettere sagt: det vidste man godt, at der blot var ni, der blev begravet samme dag, men man gik ud fra, at det var soldatergrave, der blev flyttet fra andre sovjetiske lejre, da man havde besluttet, at man skulle samle begravelserne her. I virkeligheden så har russerne formentlig været rigtig pinligt berørte over det her. Det er jo et massivt svigt i disciplinen, at det kunne komme så vidt.

Det, der formentlig er sket - og det skete rigtig mange steder langs med fronten, især i de sidste måneder af krigen i marts og april og maj måned - at så fik man fat i nogle flasker eller nogle tønder med et eller andet fluidum i, som lugtede som om det var alkohol. Og så skulle man holde fest og fejre friheden og sejren. Og det er jo virkelig historiens store ironi, at mens de her stakler sidder og skåler for sejren og glæder sig til at komme hjem, så dør de. Krig er jo på mange måder meningsløst, men det er jo ekstra meningsløst, når man ovenikøbet dør, efter at den er slut, og når man egentlig bare går og glæder sig til, man skal hjem. Men det var jo slet, slet ikke usædvanligt.

Soldaterne på Bornholm bliver løbende udskiftet og bor i lejre væk fra byerne. Disciplinen er generelt høj, men alkoholmisbruget fører til en række overgreb mod bornholmerne.

Der var i hvert fald 20 anmeldte voldtægter, og der var et hav af cykeltyverier, og der var overfald og røverier. De her soldater gik simpelthen ind og tog det, de syntes, de lige havde brug for af fødevarer og især alkohol. Altså, frisørsaloner de blev simpelthen

plyndret for hårvand. Jeg ved ikke, om de fortyndede det eller hvad, men bællede det i hvert fald. Og det har ikke været særligt sundt heller.

Der er faktisk en del bornholmere, som ser en forretningsmulighed i soldaterne.

Altså, bornholmerne selv kunne jo også se, at her var jo en mulighed for at gøre en god handel. Så hvis russerne nu havde - hvad ved jeg - gode vinterstøvler for eksempel, så kunne man jo så bytte sig til dem for en flaske snaps eller måske kogesprit. Og der måtte myndighederne simpelthen skrive i aviserne, at det var strengt forbudt at sælge kogesprit - og også strafbart og sundhedsskadeligt at sælge det til russerne. Så det var et problem. Og det går så langt som til, at russerne beder om hjælp og får det danske politi til at hjælpe sig med at lave razziaer, når de skal ind og konfiskere snapseflasker inde i de her lejre.

Det er ikke kun russerne, der er barske i tiden efter krigens afslutning. Bornholmske frihedskæmpere kronrager de kvinder, som under besættelsen gik i seng med tyske soldater. En erindring fra 20-årige Else Marie Juhl den 23. maj vidner om en hidsig stemning over for de såkaldte feltmadrasser.

I morges er mellem 20 og 30 damer i Rønne blevet halet ud af deres senge og ført til Hotel Dana, hvor de har måttet lade deres lokker falde for frihedskæmpernes saks og barberkniv. Men de har rigtigt godt af det, når de har mænget sig med tyskerne. Da de kom ud af hotellet, fik de en varm modtagelse af folk, som var stillet op for at blive af med lidt spyt og nyde synet af deres skaldede isser. Selvom damerne tog tørklæder over hovedet, hjalp det ikke, da det blot blev revet af dem igen.

Jørgen Wichmann forklarer, at hans onkel, Tønnes, forsøgte at forhindre hævnaktionerne mod kvinderne.

Altså, de dér hævntogter de førte ikke til noget, men der var jo en folkets fart for det, der var sket. Det kom jo frem i dagene efter. Det gav så udslag i de dér klipningen og hvad, der ellers foregik. Og det var jo ikke så rart. De efterfølgende processer dér - det var ikke særligt klædeligt. Selvfølgelig var der en hævnakt over for de mennesker, som havde handlet landsforræderisk. Og det kan man ikke bebrejde dem. Men der var også

en grænse for, hvad man skulle tillade, om man så må sige. Og det var Tønnes meget opmærksom på.

Forholdet mellem russerne og bornholmerne bløder op med tiden, fortæller Jørgen Wichmann. Der bliver blandt andet arrangeret en fodboldkamp mellem Rønne og Den Røde Hær. Her sejrer Rønne med 2-0.

Russerne var jo et lidt anderledes folkefærd, og de russiske soldater, da endelig der var luget lidt ud i dem fra starten, så var det jo nogle mennesker, som var festlige på deres måde. De havde deres harmonika med og deres musikinstrumenter i øvrigt og sad i grøftekanterne og underholdte omgivelserne. Og det var noget, som man godt kunne tage til sig, forstået på den måde, at det var jo rimelig fredeligt. Men det er klart, at det overordnede var jo, at det var en akavet situation, at der var en besættelsesmagt til stede stadigvæk, hvor Danmark var blevet befriet.

Trods de forbedrede forhold, så undrer bornholmerne sig over, hvorfor soldaterne stadig er på øen. Hvor længe har de tænkt sig at blive?

Der har været en betydelig usikkerhed: Usikkerhed omkring, hvad ender det her med? Fordi russerne var jo ikke særlig velanskaffet, om man så må sige. Det var jo et usædvanligt folk set i forhold til bornholmerne. Og at Bornholm tilfældigvis lå, hvor Bornholm lå, og at det var inden for en russisk krigszone, det havde man jo ikke tænkt på tidligere. Men det fik man jo syn for sagen på lige pludselig, at der er stod de altså og syntes, at det var dem, der herskede i det område. Og det var jo ikke noget, som bornholmerne kunne gennemskue, om hvad det ville medføre på sigt. Fjerner de sig igen på et eller andet tidspunkt, eller hvad gør de. Så mor skriver i sit brev: Er vi russere, eller hvad er vi? Og det har været en forfærdelig usikker tid. Det er der ingen tvivl om. Det er også noget af det, der ryster mig i dag. Det er det, mine nærmeste har været udsat for dengang af usikkerhed og frygt for, hvad vil de have? Det gør temmelig stort indtryk på mig i dag. Det må jeg indrømme.

I den danske regering diskuterer de, hvad man skal gøre ved den sovjetiske besættelse på Bornholm. Museumsinspektør Jakob Seerup forklarer, at de under Bornholms bombardement forsøgte at løse konflikten, men der var ikke noget at gøre over for stormagterne.

Regeringen prøvede faktisk. Altså, man tog jo allerede den 7. maj - altså efter de første bombardementer - tog man jo kontakt til Udenrigsministeriet og til Christmas-Møller, som jo havde siddet i London og måtte antages at have gode forbindelser til især de britiske styrker. Der er der megen harme over, at når man forsøger at ringe dem op, at Christmas-Møller så ikke tager telefonen selv. Men det ændrer altså ikke på, at Christmas-Møller tager kontakt til general Dewing, altså den britiske general i Danmark på dette tidspunkt. Og Dewing forsøger at finde ud af, hvad han skal foretage sig i general Eisenhowers hovedkvarter og får besked på, at det dér skal vi ikke blande os i. Det tager russerne sig af. Det vil sige, man har faktisk forsøgt at gøre noget. Det virkede bare ikke.

Her er det vigtigt at skelne mellem regeringens indsats, for de forsøgte faktisk at gribe ind under bombardementerne, men da russerne går i land, bliver regeringen mere passiv. Danmark har svært ved at forhandle med Sovjetunionen. Fra deres synspunkt havde Danmark samarbejdet med tyskerne og ikke gjort modstand under krigen. Derfor var regeringen nervøse for at provokere Sovjetunionen, der i forvejen ikke så stort på Danmark.

Når man nu ikke eksplicit beder russerne om at rejse, for eksempel i sommeren '45, så kan det jo have noget at gøre med, at man var bange for, hvilket svar man nu ville få. Det er lidt ligesom dengang, man gik i folkeskolen, og der var en vældig sød pige. Og så ville man gerne være kæreste eller et eller andet. Men man tør ikke spørge, fordi at tænk nu, hvis hun siger nej. Så har man jo en helt ny situation. Det er jo lidt det samme her. Altså hvis man havde spurgt russerne, og så de havde sagt "Nej, det er egentlig lige meget. Vi synes egentlig, der er meget fint på Bornholm." Så havde det jo været en diplomatisk brøler. Så det handler jo også om i diplomatiets spegede spil at vente med at stille det her spørgsmål, indtil man er sikker på, at man får det svar, man gerne vil have. Om det så absolut havde behøvet at tage hele elleve måneder, det er svært at sige.

Mens regeringen med små skridt forsøger at finde en løsning, så fortsætter besættelsen på Bornholm. Og bornholmerne ved ikke, om soldaterne nogensinde kommer til at rejse hjem igen, fortæller Jørgen Wichmann.

Hvad skulle der ske? Ville de nogensinde fjerne sig fra øen? Og det er jo ikke rart at leve med.

Måned efter måned går, og russerne er stadig på øen. Bornholmerne kan ikke få svar på, hvor længe de skal leve med Sovjetunionens besættelse. Forsvinder de nogensinde?

Du har lyttet til andet afsnit af Besat på Bornholm. I næste afsnit skal du høre om, hvordan bornholmerne genopbygger de bombarderede byer. Du skal høre om, hvordan det gik til, at russerne efter næsten et år endelig forlod Bornholm. Og du skal ikke mindst høre om, hvordan bornholmerne i dag fortsat er mærket af det svigt, de følte for 75 år siden. Erindring fra Else Marie Juhl kommer fra Bornholms Øarkiv. Podcasten er produceret af mig. Jeg hedder Jeppe Tholstrup Bach. Besat på Bornholm er produceret for Loud at vorestid.dk, Nationalmuseets digitale medie. Få historisk perspektiv på nutiden i din podcast-app, på vorestid.dk eller på Loud. land.